

# Overzicht van in 2002-2005 waargenomen interessante macrovlinders, inclusief de trekvlinders (Lepidoptera)

Rob de Vos  
Willem Ellis  
Dick Groenendijk  
Frans Post  
Jaap Zwier

## TREFWOORDEN

Populatietrend, areaalverschuiving, trekvlinders

Entomologische Berichten 68 (5): 158-169

Dit is het derde overzicht in een nieuwe serie waarin interessante vangsten van macrovlinders in Nederland worden gepubliceerd. Het overzicht behandelt de trekvlinders van 2003 tot en met 2005 en bijzondere macronachtvlinders van 2002 tot en met 2005. Dit is de eerste keer waarin de interessante vangsten van macrovlinders met de trekvlinders worden samengevoegd. Voor beide groepen geldt dat aangesloten wordt bij de laatst gepubliceerde overzichten. Voor trekvlinders is het daarmee het vierenzestigste verslag sinds 1940. Er is gebruikgemaakt van het landelijk bestand 'Noctua', dat in beheer is bij de werkgroep Vlinderfaunistiek van EIS-Nederland en De Vlinderstichting. Er worden in totaal 52 soorten besproken. De meest opvallende waarnemingen zijn *Eupithecia phoeniceata* en *Hyphoraia aulica*, beide nieuw voor Nederland, en twee exemplaren van *Saturnia pyri* in 2005, een soort die in het verleden af en toe is waargenomen. Voor trekvlinders was 2003 een opmerkelijk jaar: vele records van jaarmaxima werden gebroken, zoals bij *Iphiclides podalirius*, *Vanessa cardui*, *Colias croceus* en *Macroglossum stellatarum*.

## Inleiding

De traditie van jaaroverzichten van interessante macronachtvlinders is ontwikkeld door B.J. Lempke. Zijn laatste overzicht bestreek de jaren 1985 tot en met 1987 (Lempke 1989). Met jaaroverzichten over 2000 (De Vos et al. 2006) en 2001 (De Vos et al. 2007) heeft het bestuur van de NEV-sectie Ter Haar deze traditie weer opgepakt. Dit derde overzicht behandelt de jaren 2002 tot en met 2005. Bij de selectie van soorten is dezelfde methode gehanteerd als bij de jaaroverzichten van 2000 en 2001.

De mate van zeldzaamheid van een waargenomen vlinder berekenen we vanuit het landelijk bestand 'Noctua', wat in beheer is bij de werkgroep Vlinderfaunistiek van EIS-Nederland en De Vlinderstichting (De Vos et al. 2006, De Vlinderstichting/Werkgroep Vlinderfaunistiek, 2008). Voor de jaaroverzichten worden met name zeldzame soorten geselecteerd (categorie 1, De Vos et al. 2006). Doel van de overzichten is het achterhalen van mogelijke areaalverschuivingen of populatietrends. Wanneer een zeldzame soort algemener begint te worden, zoals bijvoorbeeld *Costaconvexa polygrammata* en *Philereme transversata*, dan verschuift de soort naar categorie 2 of 3 en zal deze in de toekomst alleen nog besproken worden indien er bijzonderheden te melden zijn.

## Trekvlinders in de jaren 2003-2005

Van de drie hier besproken jaren was 2003 duidelijk het beste jaar voor trekvlinders. De zomer van 2003 was gemiddeld zeer zonnig, warm en droog. In tabel 1 worden de posities in de top tien allertijden van enkele variabelen vergeleken tussen de legendarische zomer van 1947 en de zomer van 2003. Het jaar 1947 staat te boek als het beste jaar voor trekvlinders in de twintigste eeuw (volgens gegevens database Noctua). Uit de vergelijking met 1947 blijkt dat 2003 net niet de gedenkwaardige zomer van 1947 overtreft. Van veel soorten trekvlinders zijn in 2003 echter hoge aantallen waargenomen en van vijf soorten werden bestaande records gebroken (zie tabel 2). Het meest talrijk was *Vanessa cardui* met ruim 118.000 getelde exemplaren, het grootste totaal ooit. Het topjaar 1996 telde 'slechts' 64.000 exemplaren. *Vanessa atalanta* verbrijzelde met een totaal van 65.000 stuks het record van 43.600 stuks uit 2002, *Colias croceus* oversteeg met 4209 exemplaren de 4027 van 1947, van *Agrius convolvuli* werden 873 exemplaren geteld tegen 716 uit het topjaar 1983 en *Macroglossum stellatarum* heeft zijn record zelfs meer dan verdubbeld: 5416 exemplaren in 2003 tegen 2037 in 1947. In sommige gevallen overtreft de zomer van 2003 dus toch die van 1947.

Vermeldenswaard zijn ook de hoge aantallen van enkele andere soorten. Van *Colias hyale* werden 724 exemplaren

**Tabel 1.** Vergelijking van enkele weerparameters tussen de zomers van 1947 en 2003 en plaats in de top tien van deze parameters.  
**Table 1.** Comparison of some weather parameters between the two hot summers of 1947 and 2003 and the top-ten position of these parameters.

wee­re­cord­po­si­tie 1947	2003	
hoogste temperatuur	1	2
uren zonneschijn in de zomer	1	8
zonneschijn op jaarbasis	3	1
zomerse dagen	1	2

waargenomen in 2003; sinds 1971 niet meer zo hoog en daarmee komt 2003 op de vierde plaats. *Nomophila noctuella* werd in 2003 met 4729 derde in de rij van totalen; het grootste aantal sinds 1996. *Autographa gamma* was in 2003 weliswaar met circa 52.000 getelde exemplaren talrijk aanwezig maar dat is voor deze soort geen hoog aantal. Van *Plutella xylostella* werden in 2005 ruim 63.000 exemplaren gezien, het grootste aantal sinds 1997, waarmee het de tweede plaats in de totalen inneemt. Vermoedelijk is een groot deel van inheemse origine en moet de soort niet meer als volwaardige trekvlinder worden beschouwd. In de hierna volgende soortbesprekingen worden naast enkele opvallende soorten trekvlinders ook de interessante macro-nachtvlinders besproken.

#### Waarnemers

Van de hierna genoemde personen zijn waarnemingen in dit jaaroverzicht gebruikt. De afkortingen zoals deze in de tekst worden weergegeven, staan in alfabetische volgorde van de achternaam. Om praktische redenen beperken we ons bij de namen tot één initiaal.

CA – C Alders, BvA – B van As, AB – A Baaijens, HvdB – H van den Berg, HB – H Bouter, FB – F Brekelmans, JB – J Burgers, MC – M Courbois, AC – A Cox, MD – M Delnoye, Lvd – L van Deventer, HE – H Endt, SE – S Ens, MF – M Franssen, PG – P Gaasendam, FG – F Groenen, DG – D Groenendijk, RG – R Gronert, TdG – T de Groot, LG – L Groothedde, AHDB – A Heeren-De Boer, HtH – H ten Holt, LH – L Honig, NHB – N Honig-Broekhuisen, KH – K Huisman, AHH – A & H Hunneman, HJ – H Jellema, YJ – Y Jongema, DvK – D van Katwijk, Mdk – M de Keijzer, JK – J Kerseboom, WK – W Koopman, Jku – J Kuchlein, FvL – F van Lamoen, HL – H Linckens, LL – L Luckerhoff, HN – H Nagel, ChN – Ch Naves, Cni – C Nies, CN – C Nonhof, Fvo – F van Oosterhout, NP – N Peet, MPM – M Pik-Mes, JP – J Poot, FP – F Post, MP – M Prick, EP – E Pullen, KR – K Rijdsdijk, PR – P Rooij, AR – A Rossenaar, ARz – A Rozendaal, AS – A Saunders, JS – J Scheffers, JSi – J Schipperen, ES – E Schoppers, ASr – A Schreurs, JSe – J Sentjens, JSI – J Slot, SJS – S & J Sinnema, Pvs – P van Son, Evds – E van der Spek, ASp – A Spijkers, HS – H Spijkers, Jst – J Stolk, GT – G Tuinstra, AvT – A van Tuyl, RV – R Vis, JV – J Voogd, HW – H Wagenaar, AvW – A van Werven, LW – L Wiegmans, CW – C Wijnen, HvdW – H van de Wolf, JW – J Wolschrijn, PZ – Ph Zeinstra, PZu – P Zumkehr, JZ – J Zwier

#### Provincie-afkortingen

Gr – Groningen, Fr – Friesland, Dr – Drenthe, Ov – Overijssel, Ge – Gelderland, Fl – Flevoland, Ut – Utrecht, Nh – Noord-Holland, Zh – Zuid-Holland, Ze – Zeeland, Nb – Noord-Brabant, Li – Limburg

#### Soortbesprekingen

Alle hierna besproken soorten zijn te vinden met afbeeldingen, verspreidingskaartjes en uitgebreide achtergrondinformatie op [www.vlindernet.nl](http://www.vlindernet.nl).

#### Hepialidae – wortelboorders

*Pharmacis fusconebulosa* (De Geer)

– gemarmerde wortelboorder

De gemarmerde wortelboorder is in 2002 tijdens een gezamenlijke excursie van de NEV-secties Ter Haar en Snellen gevonden op het Landgoed Dorth te Gorssel (Ge, HtH), op de Gorsselse Heide (Ge, PG, SJS & AHH) en in de Ravenswaarden (Ge, FP). Verder werd de vlinder nog gezien op de Hoge Veluwe (Ge, Mdk), in het Planken Wambuis (Ge, HB) en in Twello (Ge, JW). In 2004 volgden nog nieuwe vindplaatsen: Wiesel (Ge, KR) en Wooldse Veen bij Winterswijk (Ge, DG) en in 2005 werd een mannetje gevangen in de Sysselet bij Ede (Ge, MF). In vergelijking met voorgaande jaren zijn er nieuwe vindplaatsen bijgekomen die buiten het bekende verspreidingsgebied liggen. Het lijkt er op dat de soort zijn leefgebied aan het uitbreiden is. De ontwikkeling hiervan zal worden gevolgd.

#### Zygaenidae – bloeddrupjes

*Zygaena viciae* (Denis & Schiffermüller)

– kleine sint-jansvlinder

Deze in 1994 in Nederland ontdekte vlinder is in het al bekende gebied rondom Eys (Li) weer jaarlijks waargenomen en er werden zelfs rupsen gevonden. Een nieuwe vindplaats is Gulpen (beide waarnemingen door Fvo). In de directe omgeving vliegen andere bijzonderheden als *Euplagia quadripunctaria*, grote aantallen *Zygaena filipendulae*, *Scotopteryx chenopodiata*, *Siona lineata* en *Calophasia lunula*. De soort weet zich te handhaven maar de beide vindplaatsen dienen beschermd te worden met een op de vlinder afgestemd beheer, want het zijn kleine geïsoleerd liggende natuurgebieden en dit vergroot de kwetsbaarheid.

#### Lemoniidae – herfstspinnners

*Lemonia dumi* (Linnaeus) – herfstspinner

Deze zeer zeldzame spinner werd uitsluitend van de Hoge Veluwe gemeld in 2002 (JV & NHB) en in 2003 (LH). Waring & Townsend (2006) vermelden deze soort abusievelijk nog voor de provincie Noord-Brabant, maar hier zijn sinds 1895 geen exemplaren meer gemeld. Met de vindplaatsen op de Veluwe lijkt het minder goed te gaan. Het kleine aantal vindplaatsen in ons land maakt de soort erg kwetsbaar en bescherming is dan ook noodzakelijk. De aanduiding 'thans niet bedreigd' (De Vlinderstichting/Werkgroep Vlinderfaunistiek 2008) is te zwak. De vlinders vliegen laat in het jaar, in oktober en november. De rupsen leven in de maanden april tot en met juli en zijn door JV gevonden op allerlei kruidachtigen met een voorkeur voor gewoon biggekruid (*Hypochaeris radicata*), muizenoor (*Hieracium pilosella*) en paardenbloem (*Taraxacum officinale*).

#### Saturniidae – nachtpauwogen

*Saturnia pyri* (Denis & Schiffermüller)

– grote nachtpauwoog (figuur 1)

Deze van oorsprong Oost-Europese soort wordt zeer zelden in ons land gevonden. Het lijkt twijfelachtig dat deze logge, zware vlinder, die bovendien als volwassen insect geen voedsel tot zich neemt, in staat is om zelfstandig grote afstanden af te leggen. Niettemin zijn er elders in Europa meer waarnemingen van buiten het bekende verspreidingsgebied, wat kan duiden op zwerfgedrag. Tot 2005 waren slechts twaalf exemplaren uit Nederland bekend, de laatste waarneming stamt uit 1998. In 2005 werden twee vlinders gevonden: op 3 juni te Oudehorne (Fr, via PZ) en op 17 juni in Tubbergen (Ov, FB).

Tabel 2. Aantal waargenomen trekvlinders per maand in de periode 2003-2005.

Table 2. Number of observed migrating Lepidoptera for each month in the period 2003-2005.

soort	januari			februari			maart			april			mei			juni		
	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005
<i>Acherontia atropos</i>									1							1	1	1
<i>Agrius convolvuli</i>																8	4	
<i>Agrotis ipsilon</i>				4					1	2	1		14	3	2	16	9	10
<i>Ancylosis oblitella</i>																	1	
<i>Autographa bractea</i>																		
<i>Autographa gamma</i>		1	1	4	2		34	2	1	33	11	2	752	25	117	10665	1015	111
<i>Catocala fraxini</i>																		
<i>Choristoneura murinana</i>													1					
<i>Chrysodeixis chalcites</i>	1						2			1	2		2	1		1		1
<i>Colias croceus</i>										3			10	2	1	26	7	
<i>Colias hyale</i>		1		2			2						2	18	1	5	5	1
<i>Cyclophora puppillaria</i>														1		1		
<i>Danaus plexippus</i>																		
<i>Daphnis nerii</i>																		1
<i>Diasemia reticularis</i>																	1	
<i>Helicoverpa armigera</i>																	1	
<i>Heliiothis peltigera</i>																	3	
<i>Hippotion celerio</i>																		
<i>Homoiosoma nebulosa</i>																	1	
<i>Hyles euphorbiae</i>																	1	
<i>Hyles livornica</i>																		
<i>Iphiclides podalirius</i>													2	1		1		1
<i>Lithosia quadra</i>																		1
<i>Loxostege sticticalis</i>																		1
<i>Macroglossum stellatarum</i>			1	2	1	3	10	4	1	16	1	8	5	9	694	75	30	
<i>Mythimna unipuncta</i>																		
<i>Mythimna vitellina</i>																		
<i>Nomophila noctuella</i>	5			2		4	1		1				22			37	3	1
<i>Nycterosea obstipata</i>													2					
<i>Nymphalis antiopa</i>									13				3					
<i>Palpita vitrealis [= unionalis]</i>																		
<i>Paracorsia repandalis</i>																		
<i>Peridroma saucia</i>								1										
<i>Plutella xylostella</i>			1	1	1			15	20	26			122	12	19	656	48	31
<i>Polyommatus coridon</i>																		
<i>Pontia daplidice</i>										1					1			
<i>Rhodometra sacraria</i>																		
<i>Saturnia pyri</i>															1			1
<i>Spodoptera exigua</i>				2														
<i>Syngrapha interrogationis</i>																		
<i>Udea ferrugalis</i>													1					
<i>Vanessa atalanta</i>	8	60	5	36	19		221	73	8	463	163	22	2186	140	176	10179	1813	724
<i>Vanessa cardui</i>	13	9		48	19		92	20		43	16		2501	43	9	31662	744	7

1. De grote nachtpauwoog (*Saturnia pyri*), Tubbergen (Overijssel), 17 juni 2005. Foto: F. Brekelmans.1. The Great Peacock (*Saturnia pyri*), Tubbergen (province of Overijssel), 17th June 2005.

## Spingidae – pijlstaarten

### *Daphnis nerii* (Linnaeus) – oleanderpijlstaart

Er zijn drie exemplaren van de oleanderpijlstaart gemeld. De eerste werd gevangen op 11 augustus 2003 te Amstelveen (**Nh**) door O. Stark. De andere twee stammen uit 2004: 9 juni te Heeg (**Fr**) en 23 oktober te Guttecoven (**Li**) (waarnemers onbekend). De soort is sinds 1945 twaalf maal gezien en in alle jaren betrof het één exemplaar; tussen 1997 en 2003 is hij niet gezien. Het jaar 2004 is het eerste jaar dat er meerdere exemplaren zijn gezien. De vlinder blijft een grote zeldzaamheid.

De oleander (*Nerium oleander*) is een wijd verbreide tuinplant die in serres kan overwinteren. Hier worden soms rupsen op aangetroffen, een fenomeen dat al in de zeventiende eeuw in Nederland bekend was. Op kastelen en buitenplaatsen met een grote wintertuin, waar toen oleanders als kuuplanten werden gehouden, werden incidenteel rupsen aangetroffen.

### *Hippotion celerio* (Linnaeus) – wingerdpijlstaart

Op 25 juli 2004 werd in Nieuw Loosdrecht (**Ut, TdG**) een exemplaar waargenomen. In Nederland staat de wingerdpijlstaart bekend als een zeer zeldzame trekvlinder. Vóór 1940 werd de

juli			augustus			september			oktober			november			december			totaal		
2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005
1	6		16	7		23	13		8	6	1		4				48	37	3	
25	6	2	544	18	10	277	28	7	16	6	5	2		1			873	62	24	
47	30	5	153	60	7	101	91	22	9	24	17	3		1			345	222	65	
3				1		1											6			
			2														2			
22255	2159	714	17268	7946	639	753	2437	856	48	97	89	66	13	11	1	4	51879	13712	2541	
			1														1			
																	1			
30	18	10	59	23	48	20	28	53	1	8	8	2		4			119	80	124	
817	9	1	1619	285	11	1401	28	5	299	4	3	37					4209	338	21	
52	4		177	44	3	480	18	1	4	5	24						724	95	30	
				2													2			
				1						1							1	2		
																	1			
1			5	1		4	1		3	4							14	6		
6			16	1		1											26	1		
	1																	1		
																	1			
1		1	2														4		1	
				1													1			
5	1		1	2		1											10	4	1	
	1																	2		
		1	2	1		1											4	2		
541	491	30	2473	179	48	1549	365	36	136	145	7	10		1			5416	1288	167	
1	1			1													1	2		
				1			1	5		2	3							4	8	
226	2	8	2054	30	1	2118	8		258	7	1	4					4729	53	11	
4			2			4			3		2	4		1			19		3	
1	2		5	9		1	2										23	13		
		1	2				1				1						2	1	2	
					1														1	
			2		4	8	26	2	2	13	1						12	39	8	
1059	81	55075	358	64	25	47	14	41	7	10	8045	8	2	3	2		2279	258	63256	
				1														1		
			14			1											15	1	1	
		3	9	15	1	1		2		1							10	16	3	
																			2	
			6			2				1	3						7	3	3	
1			1	1													2	1		
1			48	13	4	5	12	1	3	12	8	1	3	1			59	40	14	
33486	2968	1205	13610	6637	2959	4589	7401	1970	543	1708	691	28	68	94	13	10	1	65362	21060	7855
66168	455	56	16398	3439	47	1586	746	14	80	62	19	1	1	1	15	5	118607	5559	153	

soort veelvuldig waargenomen maar in de trekvlindersverslagen van 1940 tot en met 2002 staan er slechts vijf uit ons land gemeld. Deze verslagen blijken het aantal te onderschatten, want de laatste jaren zijn in de literatuur en privé-collecties dertien extra exemplaren opgedoken. De soort is dus minder zeldzaam dan tot voor kort werd aangenomen. Een opvallende nieuwe waarneming stamt uit 2002: op 13 september werden te Apeldoorn (Ge) door AvW maar liefst vijf vlinders tegelijk gevonden!

#### *Hyles euphorbiae* (Linnaeus) – wolfsmelkpijlstaart

De wolfsmelkpijlstaart is een zeldzame trekvlinder die vrijwel elk jaar wordt waargenomen. Op een enkele plek op de oostelijke en zuidelijke rivierduinen van Rijn en Maas is de soort min of meer inheems: langs de Rijn bij Millingen (Ge) worden sinds 1994 regelmatig rupsen gevonden op zandwolfsmelk (*Euphorbia seguieriana*). Op 12 augustus 2002 vond FP er vijf rupsen en op 14 augustus 2005 nog eens twintig. Op 25 juli 2004 trof FP vier rupsen aan in een natuurontwikkelingsgebied langs de Maas bij Echt, eveneens op zandwolfsmelk. De vlinder werd in 2002 niet gezien maar in 2003 werden vier exemplaren waargenomen:

in Harles (Li, AR), Drachten (Fr, HvdB), Delft (Zh, CN) en Nijmegen (Ge, anonieme bron). Ten slotte werd nog een exemplaar gevonden op 1 juli 2005 op het Bloedbergduin bij Monster (Zh) door JS. De wolfsmelkpijlstaart is een opportunist die profiteert van pioniervegetaties en hij weet deze snel te vinden.

#### *Hyles livornica* (Esper) – gestreepte pijlstaart

De gestreepte pijlstaart werd een lange periode nauwelijks meer waargenomen, tussen 1977 en 1990 werd zelfs geen enkel exemplaar gemeld. In 2002 werden maar liefst vier exemplaren van deze zeldzame trekvlinder geteld (De Vos et al. 2005). In 2003 werd 'slechts' één vlinder waargenomen, op 18 augustus te Burgh (Ze, anonieme bron).

#### *Proserpinus proserpina* (Pallas) – teunisbloempijlstaart

In 2003 zag FP bij de Koningssteen langs de Maas bij Thorn (Li) drie vlinders. In 2004 zag hij er twee bij Eijdsden (Li), eveneens aan de Maas, en een bij Echt (Li). In 2004 werd een rups gevonden bij 't Rooth (Cadier, Li) door DG. Vooralsnog is de teunisbloempijlstaart beperkt tot de provincie Limburg, waar in 1996



voor het eerst rupsen op diverse plekken zijn gevonden op *Epilobium* (Hermans & Theelen 1999). De waardplanten van de rups zijn verschillende soorten teunisbloem (*Oenothera*), diverse soorten basterdwederik (*Epilobium*), wilgenroosje (*Chamerion angustifolium*) en verschillende soorten kattenstaart (*Lythrum*), planten die ook veelvuldig voorkomen buiten Limburg. Het is dus niet ondenkbaar dat de soort zich verder in ons land zal uitbreiden.

### Papilionidae – grote pages

*Iphiclides podalirius* (Linnaeus) – koningspage

Van de koningspage zijn in 2003 en 2004 respectievelijk tien en vier exemplaren gezien. Dat is opmerkelijk, omdat de laatste waarneming uit 1998 stamt en de soort daarvoor nauwelijks werd waargenomen. Vanaf het begin van de trekvlinderregistratie werden in elf waarnemingsjaren twaalf exemplaren gezien. Wellicht heeft het warme zomerweer in 2003 hierbij een belangrijke rol gespeeld. De noordelijkste vindplaats in 2003 was het Bargerveen (Dr, De Vlinderstichting), de overige exemplaren werden alle in de zuidelijke helft van het land waargenomen.

### Nymphalidae – aurelia's

*Danaus plexippus* (Linnaeus) – monarchvlinder (figuur 2)

Op 25 augustus 2003 werd door YJ een monarchvlinder waargenomen te Wageningen (Ge), in Nederland een uitzonderlijke waarneming. Opvallend is dat twee dagen later, eveneens in Wageningen, een tweede waarneming werd gedaan, door LL. Beide zouden hetzelfde exemplaar kunnen betreffen, maar zeker is dat niet. Er is geen informatie beschikbaar over de herkomst van deze vlinders. Zijn het ontsnapte exemplaren uit een vlindertuin of zouden het toch echte trekkers zijn? Dat is niet ondenkbaar vanwege de gunstige weersomstandigheden. De voorlaatste waarneming stamt uit 2000 en in totaal zijn er nu zeven waarnemingen uit ons land gemeld.

*Nymphalis antiopa* (Linnaeus) – rouwmantel

In 2003 en 2004 werden er respectievelijk 23 en dertien rouwmantels gezien. Dat is fors meer dan de vier en twee stuks in de twee jaren daarvoor maar nog lang niet zo veel als in de beide topjaren 1995 (1200) en 1996 (45). In 2005 werd geen enkel exemplaar gemeld en dat toont de grilligheid aan van het zwerfgedrag van deze soort. De soort wordt niet als inheems beschouwd, maar als een dwaalgast die af en toe ons land bezoekt en zich in sommige jaren kan voortplanten. De weersomstandigheden hebben hier grote invloed op. De zomer van 2003 was uitzonderlijk warm en dat heeft zijn uitwerking op de rouwmantels niet gemist. De vlinders werden verspreid over het land gemeld, maar vooral van de noordelijke provincies. Aangenomen wordt dat de rouwmantel vanuit Duitsland ons land bereikt en langs de noordkust zwerft. Door stuwing, met de zee als hindernis, nemen de aantallen in het noorden, inclusief de Waddeneilanden, snel toe waardoor er in Noord-Nederland meer exemplaren gezien worden dan elders.

### Lycaenidae – blauwtjes

*Cacyreus marshalli* (Butler) – geraniumblauwtje

Het geraniumblauwtje werd in ons land voor het eerst gemeld in 1999 uit Waterlandkerkje (Ze) (De Vos 2000). Op 22 juli 2003 vlogen er twee exemplaren in de tuin van JP te Beek (Li). In de daarop volgende dagen werden er maximaal zeven gezien, alle op een viertal gewone geraniums (*Pelargonium*). Vlakbij stonden



2. De monarchvlinder (*Danaus plexippus*), Wageningen (Gelderland), 27 augustus 2003. Foto: L. Luckerhoff.

2. The Monarch Butterfly (*Danaus plexippus*), Wageningen (province of Gelderland), 27th August 2003.

150 hanggeraniums te verkommeren die na de vondst van het geraniumblauwtje weer werden onderhouden. Begin augustus werden er eitjes gevonden aan de onderkant van de bloemknoppen terwijl er ook parende exemplaren werden waargenomen. Op 12 september verscheen de nieuwe generatie terwijl op 19 september nog een afgevlogen exemplaar van de vorige generatie rondvlog. Tussen 20 en 25 september werden circa 40 eitjes aangetroffen op de zij- of onderkant van de bloemknoppen en een enkel ei op het blad.

De rupsen kunnen circa 7 mm lang worden en ze werden in alle stadia op de geraniumplanten gevonden. Ze verraden zich door de rode uitwerpselen die op het blad liggen; daardoor is te zien dat ze voornamelijk van de bloem eten. Een enkele keer kropen de rupsen in de steel en via het gat waardoor de rups de steel binnenging werd een lint van groene uitwerpselen naar buiten gedrukt. In de laatste week van september werden nog verschillende rupsen gevonden. Eind september zijn de planten naar binnen gehaald, een gedeelte op een onverwarmde kamer van ca 13°C en enkele planten in de verwarmde woonkamer. Op 2 december is het laatste exemplaar op de onverwarmde kamer uitgekomen en op 27 december het laatste exemplaar in de woonkamer. Vanaf juli werden er regelmatig vlinders waargenomen: juli (24 ex.), augustus (20 ex.), september (20 ex.), oktober (11 ex.), november (7 ex.) en december (3 ex.). In totaal zijn er 85 exemplaren gezien. In augustus 2003 werd bovendien een eileggend vrouwtje waargenomen in Heesch (Nb, CW & DG).

Op 9 augustus 2005 werd een exemplaar waargenomen in Vlaardingen (Zh, ARz). Er stonden geraniums in een tuin en er was een bloemisterij in de buurt. In een van de planten vond BvA een gaatje in een bloemknop zoals de rups die maakt. Het is dus aannemelijk dat de vlinder uit deze planten afkomstig is. Overigens werden ook na gericht zoeken niet meer exemplaren gevonden.

### Drepanidae – eenstaartjes

*Sabra harpagula* (Esper) – linde-eenstaart

Op 3 juli 2005 vond FP drie exemplaren van deze zeldzame eenstaart en op 10 juli nog een vierde exemplaar in het Bovenste Bos bij Terziet in Zuid-Limburg. De voorlaatste Nederlandse waarnemingen stammen uit 1976 (Gulpen, Li) en daarvoor zijn alleen vondsten bekend uit de tweede helft van de achttiende

eeuw. De dichtstbijzijnde vindplaatsen liggen in de Ardennen en Noord-Frankrijk. De Nederlandse naam doet vermoeden dat de soort bij voorkeur op linde (*Tilia*) zou voorkomen, maar dat is onjuist. Naast linde, wordt vooral eik (*Quercus*), maar ook els (*Alnus*) en berk (*Betula*) als waardplant gemeld (Ebert 1994, Robineau 2007).

### Geometridae – spanners

*Anticlea derivata* (Denis & Schiffermüller) – getekende rozenspanner

Van dit karakteristiek getekende spannertje werden in 2002 in Zelhem (**Ge, JZ**) twee exemplaren gevangen, in 2004 twee te Gulpen (**Li, Fvo**) en een in de Sysselt bij Ede (**Ge, MF**). Het dier vliegt van eind maart tot eind mei en de rups leeft op allerlei soorten roosachtigen (Rosaceae). De vlinder wordt niet vaak gezien en komt lokaal, maar verspreid, voor op de zandgronden van ons land.

### *Costaconvexa polygrammata* (Borkhausen) – walstrospanner

De walstrospanner is de laatste jaren duidelijk in aantal toegenomen en ook het aantal vindplaatsen is flink uitgebreid. Deze soort zal daarom in de volgende jaarlijsten niet meer worden behandeld, tenzij er iets opmerkelijks te melden valt.

Na een enkele vondst in 2001 (De Vos et al. 2007) werden in de daaropvolgende jaren meer waarnemingen gemeld: in 2002 in het Fochteloërveld (**Dr, GT & AHH**) en op de Hoge Veluwe (**Ge, WK, DG, NHB, MPM & NP**); in 2003 wederom in het Fochteloërveld (**AHH**), op de Hoge Veluwe (**NHB**), in De Wieden (**Ov, SE**) en in Tilburg (**HS**); in 2004 in Beetsterzwaag (**Fr**) en Zwarte Meer (**Dr, beide Lvd**), op de Hoge Veluwe (**JV**) en in de Amsterdamse Waterleidingduinen (**Nh, HB**); in 2005 tenslotte te Vledder (**Dr, AHH**), Ballooërveld (**Dr, ES & medewaarnemers**), Woudenberg (**Ut, JSI**), Apeldoorn (**Ge, JK**), Elspeet (**Ge, KH**), de Sysselt bij Ede (**Ge, JV & MF**) en Twello (**Ge, JW**). Meer informatie over de biologie en fenologie van deze soort staat vermeld in het vorige jaarverslag (De Vos et al. 2007).

Opmerkelijk is dat in een belangrijk voormalig verspreidingsgebied, het moerassige en venige overgangsgebied tussen Noord-Brabant en Limburg, geen spoor van herstel is waar te nemen. Tussen 1950 en halverwege de jaren zestig van de vorige eeuw is de walstrospanner algemeen waargenomen in het Peelgebied, van maart tot eind september (**CNi**). **FP** heeft er begin jaren zeventig nog tientallen gezien in enkele veen- en moerasgebieden tussen Ospel, Weert en Budel (**Nb**) maar op al deze vindplaatsen is de soort verdwenen.

### *Euphyia unangulata* (Haworth) – scherphoekbandspanner

Deze soort heeft zich in korte tijd in ons land verspreid (De Vos et al. 2007), waarbij opvalt dat er twee hoofdgebieden zijn: Noord-Brabant en Noordoost Nederland. Het is mogelijk dat de kolonisatie van Nederland vanuit twee richtingen heeft plaatsgevonden, een eerste zuidelijke invasie (vanaf 1981, vanuit België) en later een tweede invasie vanuit het noordoosten (vanaf 2001, vanuit Duitsland). Er zijn te weinig vondsten bekend uit het tussenliggende gebied om aan te nemen dat de vlinders hier ook zijn geweest. De populatie in het centrale deel van Noord-Brabant lijkt erg sterk te zijn, gezien het grote aantal meldingen uit dit gebied. In het noordoosten zijn de waarnemingen minder talrijk en meer verspreid. In het vervolg zullen van deze soort alleen opmerkelijke vindplaatsen of waarnemingen worden vermeld.

Vindplaatsen in Noord-Brabant in de periode 2002-2005 zijn: Esbeek, Goirle, Tilburg, Reusel, Hapert en Helenaveen (**FP, JSI, Pvs**



3. De spardwergspanner (*Eupithecia abietaria*), Ospel (Limburg), 5 juni 2007. Foto: P. van Nieuwenhoven.

3. The Cloaked Pug (*Eupithecia abietaria*), Ospel (province of Limburg), 5th June 2007.

& **HS**) en Chaam (**HN**). In het noordoosten zijn de vindplaatsen, in chronologische volgorde: Nicolaasga (**Fr, AS**) in 2002; Midsland en Nieuw Formerum (**Fr, Terschelling, PZu**), Ootmarsum (**Ov, RV**) en Hezingen (**Ov, zomerbijeenkomst NEV**) in 2003; Zwarte Meer (**Dr, GT**) en Havelte (**Dr, AHH**) in 2004; Schipborg (**Dr, JKu**) in 2005.

### *Eupithecia abietaria* (Goeze) – spardwergspanner (figuur 3)

Na een bijzonder goed jaar te hebben gehad in 2001, met zestien waargenomen exemplaren, werden er in de opvolgende jaren wat minder exemplaren gezien. In totaal werden in de vier jaren 25 exemplaren geteld, waarvan maar liefst tien in 2005. Vrijwel alle waarnemingen komen uit de al bekende gebieden in Noord-Brabant, Gelderland en Overijssel, maar er werd in 2005 ook een exemplaar waargenomen te Beetsterzwaag (**Fr, GT**). De meeste waarnemingen werden in de Kaaistoep nabij Tilburg gedaan (**Nb, HS**).

### *Eupithecia inturbata* (Hübner) – esdoorndwergspanner

In 2002 zijn maar liefst dertien exemplaren gevonden. Dat is geheel te danken aan **KH** die er dat jaar gericht naar heeft gezocht. In de jaren daarna heeft niemand dat nagevolgd en daarom ontbreken de vervolgwaaarnemingen. Deze nieuwkomer sinds 1989 lijkt alleen voor te komen op het eiland Goeree (**Zh**) en heeft er vermoedelijk een goede populatie opgebouwd. Een nieuwe vindplaats in dit gebied is Goedereede. Het is belangrijk om elders naar deze soort uit te kijken want een eventuele uitbreiding in het land is niet ondenkbaar. In april en mei moet naar rupsen gezocht worden op bloemen van de spaanse aak (*Acer campestre*) die veelvuldig in plantsoenen is aangeplant.

### *Eupithecia phoeniceata* (Rambur)

– cipresdwergspanner (figuur 4)

Op 10 september 2005 vond **AB** in zijn tuin in Groot-Abeele (**Ze**) twee exemplaren van deze fraai getekende bloemspanner (De Vos 2008) die nog niet eerder uit ons land bekend was. Van oorsprong heeft de soort een mediterrane verspreiding maar vanaf 1959 komt de vlinder ook voor in Groot-Brittannië. De uil *Lithophane leautieri* heeft eenzelfde uitbreiding te zien gegeven: vanuit Zuid-Europa naar Engeland. Vervolgens heeft de soort via Zeeland een voet aan wal in Nederland gekregen. Beide soorten leven op dezelfde voedselplant *Cupressocyparis x leylandii*. Deze conifeerachtige wordt in Zeeland veelvuldig aangeplant rondom fruitteelten. *Lithophane leautieri* heeft zich in ons land





4. De cipresdwergspanner (*Eupithecia phoeniceata*), Groot-Abeele (Oost-Souburg, Zeeland), 10 september 2005. Foto: A. Baaijens.

4. The Cypress Pug (*Eupithecia phoeniceata*), Groot-Abeele (Oost-Souburg, province of Zeeland), 10th September 2005.

gevestigd, want inmiddels zijn ook vele rupsenvondsten bekend (A. Baaijens, persoonlijke mededeling) en begint de soort zich mondjesmaat buiten de provincie Zeeland te vertonen. Het is te verwachten dat dit ook met *E. phoeniceata* zal gebeuren.

#### *Gagitodes sagittata* (Fabricius) – poelruitspanner

Evenals in 2001 werden in 2002 en 2003 waarnemingen van deze vlinder gedaan in de Biesbosch (**Nb, JSi**). Er werden in totaal vier stuks gevonden, alle op licht. In 2005 werden er twee exemplaren gemeld uit de Lindevallei in Friesland (**AHH**). Het is een aan vochtige terreinen gebonden soort waarvan de rups vrijwel uitsluitend op poelruit (*Thalictrum flavum*) leeft.

#### *Horisme tersata* (Denis & Schiffermüller) – egale bosrankspanner

De afgelopen jaren leek deze soort uit beeld te geraken, maar dat komt voornamelijk doordat in het bekende verspreidingsgebied, Zuid-Limburg en oostelijk Noord-Brabant, ofwel geen vlinders meer worden geteld of de waarnemingen niet worden doorgegeven aan 'Noctua'. Dat de soort in Zuid-Limburg nog weldegelijk op een aantal plekken goed voorkomt blijkt uit de waarnemingen van **FP, JSi** en **Pvs**. In het Bovenste Bos bij Terziet zagen zij de soort elk jaar met in totaal 115 vlinders. Daarnaast trof **FP** de vlinder nog aan in Maastricht, Gronsveld, Sibbe, Stokhem, Nijswiller, Slenaken en Mechelen met in totaal 95 stuks, alle op licht. In 2004 zag **DG** bij Beutenaken (Gulpen) een exemplaar.

#### *Hydraelia sylvata* (Denis & Schiffermüller) – elzenspannertje

Tot in de jaren tachtig van de voorbije eeuw werd deze soort weinig opgemerkt maar vanaf de tweede helft van de jaren negentig is er een toename in het aantal waarnemingen. Niettemin is het nog steeds een zeldzame soort die vooral in Noord-Brabant is te vinden. In 2002 werd een exemplaar gezien te Heerde (**Ge, HJ**), in 2003 te Driebergen (**Ut, JSi**) en bij Leende (**Nb, FG**), in 2004 bij Eersel (**Nb, FG**) en bij Swartbroek (**Li, FP**). In 2005 werden de meeste exemplaren gezien, dankzij de gezamenlijke excursie van de NEV-secties 'Snellen' en 'Ter Haar' in Noord-Brabant, waar vijf exemplaren werden genoteerd uit Bergeyk, Hoogeloon en Eersel. Opmerkelijk is een vangst op 1 juli 2005 uit Oranjewoud (**Fr, AHH**) die buiten het bekende verspreidingsgebied ligt. De rups is polyfaag op diverse lofbomen. Hij wordt vooral gevonden in bossen en struwelen langs natuurlijke waterlopen, op heiden en graslanden.

#### *Idaea inquinata* (Scopoli) – roestige stipspanner

In 2004 werd op 6 mei een exemplaar gevangen te Yzevoorde bij Zelhem, in de Achterhoek (**Ge, JZ**). Deze streek blijkt een goed gebied te zijn voor dit spannertje; Drempt (**ChN**) is vanaf 1994 tot en met 2002 zelfs de enig bekende vindplaats in Nederland. Het is onbekend waarom de soort alleen hier wordt gevonden. Gezien de voedselkeuze zou de vlinder overal kunnen voorkomen, want de rups leeft van allerlei soorten dood plantenmateriaal.

#### *Mesotype didymata* (Linnaeus) – pijlkruidspanner

Evenals in 2001 werden in de vier daaropvolgende jaren exemplaren van deze zeldzame soort gemeld, maar het aantal waarnemingen is klein. In 2002 werden in totaal vijf exemplaren gezien, te weten een bij Krimpen a/d IJssel (**Zh**) en een in Stolwijk (**Zh, beide door HB**), een door **JW** te Twello (**Ge**) en twee door **FP** bij Weert (**Li**). Op 10 juli 2003 werd door **LG** te Vaassen (**Ge**) het enige exemplaar van dat jaar vastgesteld. In 2004 beperkten de vondsten zich tot Noord-Brabant. In Geertruidenberg en Vortum Mullum vond **JSi** een exemplaar en **FP** trof de soort aan te Hapert en Leende. In 2005 was de soort het talrijkst met totaal elf exemplaren: een in Beetsterzwaag (**Fr, GT**), twee te Lies op Terschelling (**Fr, PZu**), een in Woudenberg (**Ut, JSi**), een in Hulshorst (**Ge, HE**), een in Hapert, een in Someren en een in Leende (**Nb, FP**) en drie te Weert (**Li, FP**).

#### *Pasiphila chloerata* (Mabille) – sleedoorndwergspanner

De rups van deze lokale en zeldzame spanner leeft in de bloemen van sleedoorn (*Prunus spinosa*). Het verspreidingsgebied omvat, voor zover bekend, Limburg en de omgeving van grote rivieren in Gelderland. In het voorjaar van 2002 werden rupsen in Dieren en Steenderen gevonden (**Ge, JB**). Waarnemingen van vlinders zijn gedaan in 2002 op het landgoed Tongeren bij Epe (**Ge, KH**) en in 2002 en 2003 te Twello (**Ge**) door **JW**. De soort lijkt sterk op *Pasiphila rectangulata* en wordt daardoor mogelijk vaak over het hoofd gezien. Het kan lonend zijn om in gebieden met veel sleedoorn gericht te gaan zoeken naar *P. chloerata*.

#### *Perizoma bifaciata* (Haworth) – donkere ogentroostspanner

Deze zeldzame spanner wordt meestal in de zuidelijke helft van het land waargenomen, vooral op de Zuid-Hollandse eilanden. De voorlaatste twee waarnemingen (1998) stammen uit Rockanje (**Zh, PR & WK**). Hierbij past de waarneming in 2003 van een exemplaar te Oostvoorne (**Zh, JW**). Inmiddels zijn er noordelijker vindplaatsen bekend: Petten (**Nh, RG**) en Putten (**Ge, WK**) in 2002, de Boschplaat op Terschelling (**Fr, AHH**) in 2003 en de Korverskooi op Texel (**Nh, Evds**) in 2005. De rups is gebonden aan verschillende soorten ogentroost (*Euphrasia*) die in Nederland vooral in duinvalleien groeit.

#### *Philereme transversata* (Hufnagel) – wegedoornspanner (figuur 5)

Deze soort heeft een wisselende verspreiding gehad in ons land. Voor 1980 waren slechts populaties bekend in het oosten van het land en in de duinen, vooral de Zuid-Hollandse. In de jaren tachtig ging de soort sterk in aantal achteruit. De populaties in Oost-Nederland zijn toen vrijwel verdwenen. In de jaren negentig namen aantallen in het westen weer toe. Daar werd de soort in de laatste jaren op vele nieuwe plaatsen gevonden, nog steeds vooral in Zuid-Holland. De rups is makkelijker te vinden dan de vlinder en lijkt vrijwel overal voor te komen (J. Voogd, persoonlijke mededeling), waardoor de zeldzaamheid van deze soort meevalt. De rups leeft op wegedoorn (*Rhamnus cathartica*).



5. Verspreiding van de wegedoornspanner (*Philereme transversata*) in Nederland na 1980. Bron: Nationaal Vlinderbestand 'Noctua' (Werkgroep Vlinderfaunistiek & De Vlinderstichting).

5. Distribution of the Dark Umber (*Philereme transversata*) in The Netherlands after 1980. Source: National Lepidoptera Database 'Noctua' (Workgroup Lepidoptera Faunistics & Dutch Butterfly Conservation, De Vlinderstichting).

#### *Scopula corrivalaria* (Kretschmar) – moerasstipspanner

De laatste waarnemingen van deze soort stamden uit de jaren zeventig: Valkenswaard (**Li**, **HvdW**) en Weert (**Li**, **FP**) en Budel (**Nb**, **FP**). Op 1 juni 2004 vond de dochter van **ChN** zes rupsen op bitterzoet (*Solanum dulcamare*) te 's Heerenberg (**Ge**), die door haar vader werden uitgekweekt (De Vos 2005). Eén vlinder staat in de collectie van het Zoölogisch Museum te Amsterdam. Eerder (1986) had **ChN** bij 't Landfort, Megchelen (**Ge**) al een exemplaar gezien. De rups van deze in Europa zeldzame spanner is polyfaag op diverse lage kruiden, waaronder waterzuring (*Rumex hydrolapathum*) en dus ook bitterzoet. Hij komt voor in moerassige laagtes met langzaam stromend water.

#### *Stegania trimaculata* (De Villers) - drievlekspanner

Deze spanner is tot nu toe vooral in Zuid- en Oost-Nederland aangetroffen. In 2002 is de soort te Herkenbosch (**Li**) gezien tijdens de NEV-excursie en later dat jaar ook door **DG**. In 2004 en 2005 werden er twee opgemerkt in Susteren (**Li**, **MD**). De Krang bij Weert (**Li**) leverde in 2004 een exemplaar op (**FP**). Het eerste exemplaar voor Zeeland werd gevangen op 15 mei 2004 te Goes (**FvL**) waarna in dat jaar maar liefst vijf extra exemplaren werden gevonden. In 2005 werd in Kapelle (**Ze**, **HW**) een exemplaar waargenomen, maar in Goes werd de vlinder niet meer gezien. In 2002 werd voor het eerst in Twello (**Ge**, **JW**) een exemplaar waargenomen. De nieuwe vindplaatsen kunnen erop wijzen dat de soort zijn areaal vergroot, maar onduidelijk is of de soort zich ook in deze gebieden vestigt.

#### *Triphosa dubitata* (Linnaeus) – grote boomspanner

Deze vrij grote, maar zeldzame spanner werd in 2003 en 2004 waargenomen in het Staelduinse Bos bij 's Gravenzande (**Zh**, **BvA**), waar al een eerdere waarneming van bekend was. In 2004 werd een exemplaar in de Biesbosch bij Drimmelen waargenomen (**Nb**, **JSi**). In Oost-Brabant zijn bij Oeffelt (**Nb**) op diverse dagen in totaal vier vlinders aangetroffen (**FP**, **JSi**, **PvS** & **AC**). De rups leeft op loofhout, voornamelijk wegedoorn (*Rhamnus cathartica*) en sporkehout (*Rhamnus frangula*).

#### Notodontidae – tandvlinders

##### *Cerura erminea* (Esper) – witte hermelijnvlinder

De witte hermelijnvlinder wordt in Nederland niet veel waar genomen. De verspreiding is beperkt tot het zuidelijk deel van het land. Begin jaren negentig liep het aantal waarnemingen terug, maar na een opleving in het nachtvlinderonderzoek bleek de soort lokaal nog steeds voor te komen. In 2002 werd de vlinder gezien in Susteren (**Li**, **MD**), Reusel (**Nb**, **JSi**, **PvS** & **HS**) en Neerkant (**Nb**, **FP**); in 2003 in Retranchement (**Ze**, Vlinderwerkgroep 't Duumpje), in de Biesbosch te Drimmelen (**Nb**, **JSi**), in Bergen op Zoom (Ter Haar-excursie), en in Udenhout (**Nb**), Liessel (**Nb**), Weert (**Li**) en Echt (**Li**) door **FP**; in 2004 in Tilburg (**Nb**, **HS**), en in Hapert (**Nb**), Best (**Nb**) en Esbeek (**Nb**) door **FP**. Het jaar 2005 leverde door gericht zoeken de meeste waarnemingen op: Tilburg (**Nb**, **HS**), Eersel (**Nb**, **PR**) en door **FP** in Noord-Brabant te Drunen, Udenhout, Best, Liempde en Eersel, en in Limburg in Weert, Swartbroek en Terziet. De vlinder vliegt van mei tot juli. De opvallende rups leeft op populier (*Populus*) en wilg (*Salix*).

##### *Ptilodon cucullina* (Denis & Schiffermüller) – esdoorn tandvlinder

Deze zeldzame soort is gemakkelijk te onderscheiden van de verwante *P. capucina* door een grote witte vlek langs de achterrand van de voorvleugel. Na een eerste vondst in Breda in 1902 (Heylaerts) en enkele vangsten in Rotterdam in 1966 en 1967 (**PR**), is de esdoorn tandvlinder vanaf 1989 in toenemende aantallen lokaal regelmatig waargenomen. In de eerste jaren leek de soort alleen aanwezig in Midden-Brabant (onder andere Goirle, Hilvarenbeek en Tilburg), maar door de uitbreiding van het werkgebied van enkele waarnemers is de soort nu ook elders in Noord-Brabant vastgesteld (onder andere Reusel, Hapert, Tongelre, Neerkant, Liessel, Dorst, Bergen op Zoom en Budel-Dorplein) en in Limburg (Weert): totaal 38 vondsten. De gegevens zijn afkomstig van **FP**, **JSi**, **PvS** en **HS** en een Ter Haar-excursie (Bergen op Zoom). De voorkeur van de rups gaat uit naar esdoorns (*Acer*), vooral Spaanse aak (*Acer campestre*).

#### Noctuidae – uilen

##### *Cerastis leucographa* (Denis & Schiffermüller) – witrिंगuil

In de Biesbosch (grensgebied **Nb** en **Zh**) werd deze soort elk jaar waargenomen (**JSi** in totaal 14 exemplaren). Bij Dubbeldam (**Zh**), aan de noordkant van de Biesbosch, heeft **rv** in 2004 een exemplaar gezien. In deze regio weet zich dus een populatie goed te handhaven. In Terziet (**Li**), in het Bovenste Bos, trof **FP** in 2003-2005 in totaal tien exemplaren aan. Het Bovenste Bos is een vanouds bekende vindplaats, maar van de Biesbosch is de witrिंगuil pas sinds 2000 bekend. Elders in Nederland is deze soort de laatste jaren niet meer waargenomen. Lempke (1962) vermeldt de uil ook van de Achterhoek, maar hier zijn geen recente meldingen van bekend. De vlinder vliegt van half maart tot eind april, is te vinden op bloeiende wilgenkatjes en komt goed op licht af. De rups heeft geen voorkeur voor een bepaalde plant en leeft op lage kruiden, struiken en bomen.



*Colobochyla salicalis* (Denis & Schiffermüller) – booglijnuil

Deze soort is enorm achteruit gegaan in ons land. In de jaren '70 werd nog bijna elk jaar een vlinder waargenomen, daarna zijn nog maar vier exemplaren gevonden: in 1982 te Mariapeel bij Helenaveen (**Li, CA**), in 1994 te Ubachsberg op de Wrakelberg (**Li, ASr**) en op 30 juli 2004 twee exemplaren te Rozenburg (**Zh, KR**). Hoewel de vlinder vroeger voornamelijk gevonden werd in Limburg en Noord-Brabant, is Rozenburg geen onbekende vindplaats. Al in 1958 werd hier door **RV** een exemplaar gevangen, toen de vlinder overigens in vrijwel geheel Zuid-Holland gevonden kon worden. Mogelijk bevindt zich in Rozenburg nog een relict van een oude populatie.

*Conistra ligula* (Esper) – donkere winteruil (figuur 6)

Van deze zeldzame uil werd in 2003 een exemplaar te Twello waargenomen (**Ge, JW**). De soort is lastig te onderscheiden van de algemene *C. vaccinii*. De voorvleugelpunt (apex) van *C. ligula* vormt duidelijk een haakse hoek tussen de voorrand en de zijrand van de vleugel, terwijl bij *C. vaccinii* de apex afgerond is (zie figuur 6). Dit is het enige altijd onderscheidende veldkenmerk. Verder is de grondkleur van *C. ligula* over het algemeen donkerder dan van *C. vaccinii*, die vooral warme bruine kleuren heeft. De vlinder is vrijwel verdwenen uit Nederland. De laatste handvol waarnemingen van de afgelopen 25 jaar stamt uit het oostelijk deel van Nederland, van Friesland tot Limburg.

*Hydraecia petasitis* Doubleday – groot hoefbladboorder

In de periode 2002-2005 werden 19 exemplaren waargenomen in de Biesbosch (**Nb, JSi**), het enige gebied in Nederland waar de soort nog wordt gezien. Daar groeit langs dijken en wilgenstruwelen veel groot hoefblad (*Petasites hybridus*), de enige voedselplant van de rups. De vlinder komt slecht op licht af. Door 's avonds met een zaklamp langzaam tussen groot hoefblad door te lopen, kan af en toe een wegschietende *H. petasites* worden waargenomen. De afgelopen 10 jaar zijn de vlinders waargenomen tussen 10 augustus en 5 september. Het is onwaarschijnlijk dat de verspreiding van *H. petasites* zich beperkt tot de Biesbosch. In het verleden zijn de meeste vindplaatsen ontdekt door in het voorjaar naar rupsen te zoeken. Dat gebeurt niet meer, waardoor deze uil van Nederlandse bodem verdwenen lijkt. Vermoedelijk is dat ten onrechte.

*Hyppa rectilinea* (Esper) – zwartstreepuil

In de vijftiger jaren werd deze zeldzame uil nog vrij regelmatig gevonden in de omgeving van Apeldoorn (**Ge**). Daarna werd pas in 1983 een exemplaar waargenomen te Heerlen (**Li, MP**). Het eerstvolgende exemplaar werd op 6 juni 2002 weer in Apeldoorn gevangen (**JK**). Mogelijk is de Apeldoornse populatie nog steeds in enige omvang aanwezig. De rups is polyfaag op diverse loofbomen. De biotoop is vooral vochtig bos.

*Lamprotes c-aureum* (Knoch) – akelei-uil

Al jaren is de Biesbosch (**Nb**) met aangrenzende grienden en ruigten langs dijken de enige vindplaats van deze goudgetekende uil. In de periode 2002-2005 zijn in totaal 37 exemplaren geteld (**JSi**). De soort komt goed op licht af. De vliegtijd ligt tussen 6 juni en 3 september. De soort is al van de jaren zestig van de Biesbosch bekend (Lempke 1966). Hier bevindt zich blijkbaar een populatie die zich goed weet te handhaven. De rups zit op poelruit, net zoals de spanner *Gagitodes sagittata*.



6. Vergelijkende kenmerken van de bosbesuil (*Conistra vaccinii*) en de donkere winteruil (*Conistra ligula*). Foto: R. de Vos (coll. Zoölogisch Museum Amsterdam).

6. Comparing characters of the Chestnut (*Conistra vaccinii*) and the Dark Chestnut (*Conistra ligula*).

*Lithophane furcifera* (Hufnagel) – kleine manteluil

Deze soort ontbrak sinds 1974 in Nederland, maar op 12 april 2002 werd op uitgesmeerde stroop een exemplaar gevonden in Het Goor (Reusel (**Nb**), **ASp** & **PvSaz**). Deze gelukkige vondst is op een bijeenkomst van de NEV-sectie Ter Haar uitgebreid toegelicht. Op 14 kilometer afstand werd op 16 maart 2004 te Luyksgestel (**Nb**) een tweede exemplaar gevonden (**FG**). Nauwelijks twee dagen later werd in Het Goor wederom een exemplaar op stroop aangetroffen, evenals een jaar later op 19 maart (**Pvs**). Vrijwel zeker bevindt er zich een populatie in de bossen van de zuidelijke Kempen. Het kan lonend zijn herhaaldelijk oude vindplaatsen van deze bijzondere soort te onderzoeken, want voor elke waarneming in Het Goor waren gemiddeld tien bezoeken nodig. Alle vlinders zijn op stroop gevonden. Lichtvangsten gaven geen resultaat. De rups leeft op diverse loofbomen, met een voorkeur voor vochtige en zelfs natte bossen.

*Mythimna conigera* (Denis & Schiffermüller) – eenstreepgrasuil

Deze zeldzame uil werd verspreid door het land waargenomen. In 2002 werden er drie gezien te Kinderdijk (**Zh, AHDB**), Helenaveen (**Nb, FP & Pvs**) en Terziet (**Li, FP & Pvs**). Het jaar 2003 leverde twee exemplaren op, te Groot Abeele (**Ze, AB**) en te Hardenberg (**Ov, EP**). In 2004 werden er vier exemplaren waargenomen, wederom te Kinderdijk (**AHDB**), te Apeldoorn (**Ge, KR**) en twee vlinders in Terziet (**Li, FP**). De laatste waarnemer zag in 2005 weer een exemplaar in het Bovenste Bosch te Terziet, het enige gebied waar de vlinder de afgelopen jaren regelmatig werd waargenomen. Een ander exemplaar kwam in augustus bij hem op licht af bij Gronsveld (**Li**).



7. De zuidelijke grasuil (*Mythemna vitellina*), Retranchement (Zeeland), 5 september 2005. Foto: A. Almekinders.  
7. The Delicate (*Mythemna vitellina*), Retranchement (province of Zeeland), 5th September 2005.

#### *Mythemna scirpi* (Duponchel) – puntlijngrasuil

Deze uil is nog zeldzamer dan de vorige soort. Tot 2002 waren slechts negen waarnemingen uit ons land bekend (Ten Holt & De Vos 2002). Een tiende exemplaar werd op 16 juni 2002 gevonden op de Cartierheide bij Eersel (**Nb, JSi & HS**). In hetzelfde jaar verscheen er een exemplaar op het laken op de Boshoverheide te Weert (**Li, FP**) waar de soort al eerder was gevonden. Twee nieuwe vindplaatsen werden door **FP** ontdekt in 2004 op de Melickerheide te Herkenbosch (**Li**) en in 2005 in de Stippelbergen te Rips (**Nb**). Vrijwel alle waarnemingen van deze soort stammen uit het zuiden van het land, uit gebieden met veel zandige plekken.

#### *Mythemna sicula* (Treitschke) – wortelstreepgrasuil

Deze zeldzame uil werd op 5 september 2003 gevonden op het eiland Tiengemeten in de Maas (grens **Zh** en **Nb, PR**). De soort is nauw verwant aan *Mythemna scirpi*. Onderscheidende kenmerken en verschillen in biologie worden door Ten Holt & De Vos (2002) uiteengezet. *M. sicula* is aanmerkelijk vaker waargenomen dan *M. scirpi*. De vondsten zijn vrijwel allemaal afkomstig uit het zuiden van Nederland. De voorlaatste waarneming was afkomstig uit 1992 te Maasbracht (**Li, JSe**). De waarneming op Tiengemeten is daarom extra verrassend: de eerste sinds veertien jaar en ver buiten het bekende verspreidingsgebied.

#### *Mythemna vitellina* (Hübner) – zuidelijke grasuil (figuur 7)

Het lijkt erop dat deze trekvlinder de laatste jaren algemener aan het worden is. Vóór 1996 werd de soort maar sporadisch waargenomen, daarna werden tot en met 2001 twaalf exemplaren geteld. De vlinder is in 2002 en 2003 niet in ons land gezien, maar in 2004 werden vier exemplaren gemeld en in 2005 zelfs acht. Vrijwel alle vindplaatsen bevinden zich in Zuidwest-Nederland, maar op 7 augustus 2004 werd ook een exemplaar in de lichtval aangetroffen in de Korverskooi op Texel (**Nh, Evds**).

#### *Schrankia taenialis* (Hübner) – gelijnde micro-uil

Deze zeer zeldzame soort werd tot voor kort vooral waargenomen in het zuiden van het land. De vondst in het Brabantse Eersel in 2004 (**FG**) ligt dan ook in het bekende verspreidingsgebied.

#### *Syngrapha interrogationis* (Linnaeus) – schijngamma-uil

In 2003 zijn twee vlinders gemeld: 26 juli te Lunteren (**Ge, JSt**) en 27 augustus te Harderwijk (**Ge, DvK**). In 2004 werd een exemplaar gevonden op 17 augustus in Robbenoort, bij Lauwersoog (**Gr, AHH**). Deze zeldzame trekvlinder is tussen 1976 en 1996 niet in Nederland gezien, maar de laatste jaren lijkt daar verandering in te komen, want in 1996 en 1997 werd hij weer opgemerkt.

#### *Xestia agathina* (Duponchel) – late heide-uil

Deze uil van vochtige heideterreinen is in de periode 2002-2005 maar liefst 238 maal waargenomen en dat is een forse stijging in het aantal waarnemingen voor het bestand 'Noctua'. Na een lange periode van afwezigheid sinds 1978 werden in 1994 en 1997 weer enkele exemplaren gevangen, respectievelijk bij Vliegveld Twente (**Ov, HL**) en in Apeldoorn (**Ge, JK**). In 1999 werden 51 vlinders in vijf dagen waargenomen bij Reusel (**Nb, FP, Pvs, JSi & HS**). Deze waarnemers vonden in twee dagen op dezelfde plek in 2002 32 vlinders. **FP** noteerde bij Hapert (**Nb**) een exemplaar. In 2003 werd een vlinder gezien te Diever (**Dr, MC**) en bij Reusel werden 30 vlinders waargenomen (**FP**). In 2004 werden op de inmiddels bekende vindplaats bij Reusel 33 vlinders gevonden (**FP**), terwijl ongeveer 15 km oostwaarts ook een exemplaar werd aangetroffen bij Eersel (**Nb, FG**). Het jaar 2005 leverde veel exemplaren op. Op de bekende vindplaats bij Reusel werden 42 stuks aangetroffen (**FP, Pvs & JSi**) en bij Hapert werden nog eens 11 exemplaren gevonden (**FP**). Op de Duurswouder Heide, in het Fochteloërveen en Waskemeer, op de grens van Friesland en Drenthe, zijn de grootste aantallen waargenomen, in totaal 87 exemplaren (**AHH & GT**). Hoewel de aantallen gemelde vlinders de laatste jaren hoger zijn dan voorheen, betekent dit vermoedelijk geen toename. Het is een lokale soort met een korte vliegtijd in een specifiek biotoop. In de periode 1999-2005 hebben de genoemde waarnemers op het goede moment het goede gebied bezocht, en dit verklaart waarschijnlijk beter de toename in het aantal meldingen.

#### *Xestia castanea* (Esper) – kastanjebruine uil

De kastanjebruine uil wordt maar af en toe gezien in ons land. In het verleden was de soort vooral bekend van de oostelijke helft van het land, maar tegenwoordig komt de soort ook voor in het westen. In 2002 zijn er twee gezien in de Peel te Neerkant (**Nb, FP**) en Helenaveen (**Li, FP**). Van de Peel was de soort al langer bekend. In 2003 werd een exemplaar opgemerkt te Mook (**Li, AC & JSi**). Op de laatste vindplaats kan de soort vrijwel elk jaar worden vastgesteld, maar niet meer in de grote aantallen van 25 jaar geleden. De vlinders zijn vermoedelijk afkomstig van de Mookerheide. In 2005 is de soort tweemaal gezien in de Peel bij Liessel (**Nb, FP, AC & JSi**).

#### *Xylena vetusta* (Hübner) – houtkleurige vlinder

In 2004 werd een exemplaar waargenomen te Dordrecht (**Zh, MdK**). Deze fraaie grote uil wordt nog maar sporadisch in Nederland waargenomen en is de laatste decennia sterk achteruitgegaan. De meest recente waarneming dateert uit 2000.

#### Nolidae – visstaartjes

##### *Meganola strigula* (Denis & Schiffermüller) – donker visstaartje

Op 29 juni 2005 werden drie exemplaren van deze als zeer zeldzame te boek staande soort gevonden te Beetsterzwaag (**Fr, GT**). In 2000 had dezelfde waarnemer de soort ook al op deze plek waargenomen. Kennelijk bevindt zich hier een populatie. De





8. *Hyphoraia aulica* (Arctiidae), Muiderberg (Noord-Holland), 28 mei 2005. Foto: R. de Vos (coll. A. van Tuyl).

8. *Hyphoraia aulica* (Arctiidae), Muiderberg (province of Noord-Holland), 28th May 2005.

vraag is of de soort daadwerkelijk zo zeldzaam is. Gezien de voedselvoorkeur voor de rups, polyfaag op loofhout, is dat niet te verwachten maar het is wel waarschijnlijk dat de vlinder over het hoofd wordt gezien of wordt verwisseld met andere visstaartjes. De vlinder is wijd verbreid in Europa.

## Arctiidae – beervlinders

*Setina irrorella* (Linnaeus) - tijgerbeertje

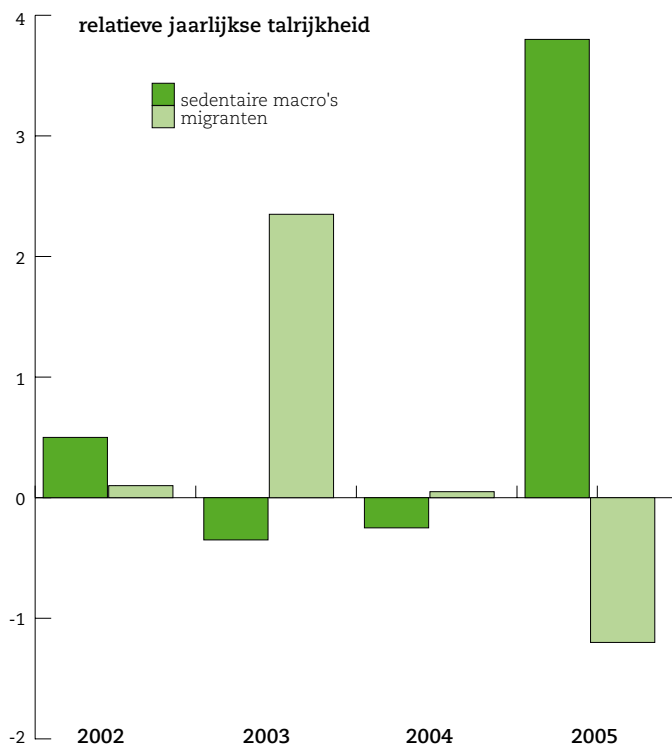
In Kessel (Nb) werden in 2003 twee meldingen gedaan (LW). Een bijzondere vangst van dit gele beertje, dat na 1980 nauwelijks meer in ons land is gezien. Op dezelfde vindplaats werd de soort door dezelfde waarnemer sinds 1989 vrij regelmatig gezien, in 1992 zelfs in grote aantallen. De laatste jaren is de soort er veel zeldzamer. Andere vindplaatsen werden in de periode 2002-2005 niet gemeld. Net zoals bij andere kleine beertjes leeft de rups op korstmossen.

*Hyphoraia aulica* (Linnaeus) (figuur 8)

Deze fraaie beervlinder werd op 28 mei 2005 te Muiderberg (Nh, AvT) in een lichtval aangetroffen, de eerste vondst voor ons land (De Vos 2008). Het dichtstbijzijnde leefgebied ligt in Zuid- en Oost-Europa en daar is het een zeldzame soort. De vliegtijd is van mei tot en met juli en de rups leeft op diverse kruiden. Hoewel het ten tijde van de vangst uitzonderlijk mooi en warm weer was, is dat vermoedelijk geen verklaring voor de verre vlucht. De soort staat niet bekend om zijn zwerversgedrag en het is daarom ondenkbaar dat de vlinder op eigen kracht Nederland heeft weten te bereiken. Ook in de omliggende landen zijn er geen waarnemingen in 2005 bekend geworden. Hoogst waarschijnlijk ligt er een onnatuurlijke reden ten grondslag aan het opduiken in Nederland en moet de vondst worden afgedaan als een adventief.

## Bespreking

De meeste soorten in dit artikel zijn in de regel zo zeldzaam dat het nauwelijks mogelijk is om met een handvol waarnemingen duidelijk herkenbare patronen te ontdekken. Niettemin is het verheugend om te zien dat verscheidene zeldzame soorten nog steeds, zij het in zeer geringe aantallen, in ons land voorkomen. Van een aantal waarnemingen is niet te achterhalen of het om zwervende exemplaren gaat, of om bewijzen van populaties. Maar de waarnemingen van bijvoorbeeld *Lithophane furcifera* en *Sabra harpagula* geven hoop dat deze soorten zich in Nederland voortplanten.



9. Relatieve jaarlijkse talrijkheid in de jaren 2002-2005 van de niet-trekkende macronachtvlinders, en van de trekvlinders. Extreem schaarse soorten (talrijkheid in de gehele periode 1980-2007 < 10) zijn buiten beschouwing gelaten. De figuur toont: (jaarlijkse talrijkheid, gemiddeld over alle soorten minus de gemiddelde talrijkheid over alle soorten in 1980-2007) / standaard-deviatie (jaarlijkse talrijkheid, gemiddeld over alle soorten).

9. Relative yearly abundance in the years 2002-2005 of the sedentary night-flying macrolepidoptera, and of the migrant Lepidoptera. Extremely scarce species (abundance over the entire period 1980-2007 < 10) have been disregarded. The graph shows: (yearly abundance, averaged over all species - average abundance over all species, in 1980-2007) / standard deviation (yearly abundance, averaged over all species).

Daarnaast is voor sommige soorten het aantal waarnemingen in de loop der jaren zo groot geworden dat zich bepaalde patronen beginnen af te tekenen. Zoals bijvoorbeeld de vestiging van *Proserpinus proserpina* in de provincie Limburg en mogelijk ook al daarbuiten, de gebiedsuitbreiding van *Pharmacis fusconebulosa* in Midden-Nederland en de gestage achteruitgang van *Lemonia dumi* uit het laatst overgeleevde bolwerk op de Veluwe.

Bestond de periode 2002-2005 uit goede of slechte vlinderjaren? Met behulp van 'Noctua' is daar een objectief oordeel over te geven. Op basis van deze database wordt jaarlijks voor alle vlindersoorten de mate van talrijkheid berekend. Bij deze berekeningen wordt rekening gehouden met de verzamelintensiteit, zodat het feit, dat in een mooie zomer meer vlinders actief zijn dan in een slechte, wordt weggefilterd. Een algemene toelichting over de achtergrond van deze berekeningen is te vinden op De Vlinderstichting/Werkgroep Vlinderfaunistiek (2008). Voor de beantwoording van de vraag over goede en slechte vlinderjaren is eerst de gemiddelde talrijkheid berekend over de hele periode 1980-2007, enerzijds voor alle niet-trekkende macronachtvlinders, anderzijds voor alle trekvlinders. Vervolgens is voor de jaren 2002-2005 gekeken hoe de jaargemiddelden zich verhouden tot het gemiddelde van de periode 1980-2007. Bij de macronachtvlinders blijkt dan dat 2002 ietwat aan de hoge, en 2003 en 2004 juist aan de lage kant uitvallen (figuur 9). Het jaar 2005 daarentegen springt er als een uitzonderlijk goed jaar uit. Bij de trekvlinders is daarvan niets terug te vinden: 2005 was eerder een vrij mager jaar. Maar daar staat tegenover dat 2003 als goed trekvlinderjaar uit de bus komt.



## Literatuur

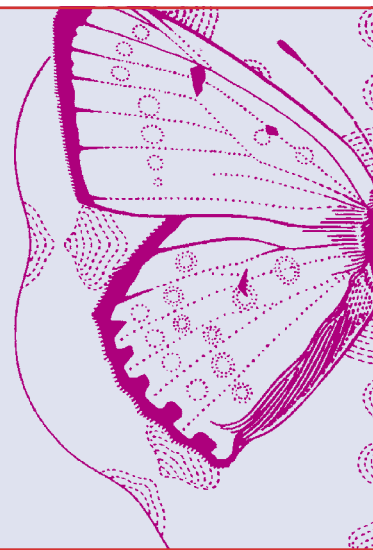
- De Vlinderstichting/Werkgroep Vlinderfaunistiek, 2008. Vlindernet, versie 2 – <http://www.vlindernet.nl/>, 24 juli 2008.
- Ebert G 1994. Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 4, Nachtfalter II. Eugen Ulmer, Stuttgart.
- Hermans J & Theelen J 1999. Opmars van de Teunisbloempijlstaart, *Proserpinus proserpina*. Schubnieuws 3: 14-15.
- Holt H ten & Vos R de 2002. *Mythimna scirpi* en *Mythimna sicula* (Lepidoptera: Noctuidae), een complex soortenduo in de Nederlandse fauna. Entomologische Berichten 62: 90-95.
- Lempke BJ 1962. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (negende supplement). Tijdschrift voor Entomologie 105: 149-231.
- Lempke BJ 1966. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (dertiende supplement). Tijdschrift voor Entomologie 109: 222-301.
- Lempke BJ 1989. Interessante Nederlandse vangsten en waarnemingen van Macrolepidoptera tussen 1985 en 1987. Entomologische Berichten 49: 89-95.
- Robineau R 2007. Guide des papillons nocturnes de France. Delachaux et Niestlé SA, Paris.
- Vos R de 2000. Trekvinders in 1999 (zestigste jaarverslag) (Lepidoptera). Entomologische Berichten 60: 217-230.
- Vos R de 2005. Faunistische mededelingen – Charles Naves. In: Verslag van de najaarsbijeenkomst van de sectie Ter Haar op 25 september 2004 te Lexmond. Franje 8(15): 22-23.
- Vos R de 2008. Nieuwe Nederlandse soorten sinds Kuchlein & De Vos (1999). Franje 11(2): 4-8.
- Vos R de, Groenendijk D & Ellis WN 2005. Trekvinders en dwaalgasten in 2002 en recente adventieve vondsten (Lepidoptera). Drieënzestigste jaarverslag. Entomologische Berichten 65: 158-166.
- Vos R de, Zwier J & Groenendijk D 2006. Overzicht van in 2000 waargenomen interessante macronachtvlinders (Lepidoptera). Entomologische Berichten 66: 7-12.
- Vos R de, Zwier J & Groenendijk D 2007. Overzicht van in 2001 waargenomen interessante macronachtvlinders (Lepidoptera). Entomologische Berichten 67: 27-33.
- Waring P & Townsend M 2006. Nachtvinders. Tirion Natuur, Baarn.

Ontvangen: 25 juni 2008  
Geaccepteerd: 16 augustus 2008

## Summary

### Overview of interesting macro-Lepidoptera including migrating Lepidoptera recorded in the years 2002-2005

In this third report in the new series on macro-Lepidoptera in The Netherlands the most interesting records from the period 2002-2005 are presented and discussed. This report is including the 64th report (since 1940) of migrating Lepidoptera from the period 2003-2005. This report has been compiled by use of the national database 'Noctua' which is managed by the workgroup Lepidoptera Faunistics (part of EIS-The Netherlands) and Dutch Butterfly Conservation (De Vlinderstichting). Fifty-two species are discussed in detail. Some eye-catching results are records from *Eupithecia phoeniceata* and *Hyphoraia aulica*, both new for the Dutch fauna, and two specimens of *Saturnia pyri* in 2005. For migrating Lepidoptera, the year 2003 was a remarkable year with record numbers for many species, for instance *Iphiclides podalirius*, *Vanessa cardui*, *Colias croceus* and *Macroglossum stellatarum*. An overview of all recorded numbers is presented in table 2.



### Rob de Vos

Zoölogisch Museum Amsterdam  
afdeling Entomologie  
Plantage Middenlaan 64  
1018 DH Amsterdam  
r.devos@uva.nl

### Willem Ellis

Werkgroep Vlinderfaunistiek  
Jisperveldstraat 591  
1024 BD Amsterdam

### Dick Groenendijk

De Vlinderstichting  
Postbus 506  
6700 AM Wageningen

### Frans Post

Henriëtte Ronnerstraat 23  
5038 KH Tilburg

### Jaap Zwier

Turfweg 27  
7021 JN Zelhem